

ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

Кафедра ПСИХОЛОГІЇ

На правах рукопису

ГОНЧАРУК МАРИНА АНДРІЇВНА

ДІАГНОСТИКА ТА КОРЕКЦІЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ
ПІДЛІТКІВ

Спеціальність 053 Психологія
(код) (назва спеціальності)

Освітня програма Психологія
(назва)

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра

Науковий керівник:
**Чердніченко Олексій
Миколайович,**
кандидат економічних наук

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол засідання кафедри

№ 6 від 01.02.2022

Завідувач кафедри

Людмила ПРІСНЯКОВА

(підпис)

(І'мя, ПРІЗВИЩЕ)

Дніпро, 2022

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

Кафедра	психології
Освітній ступінь	магістр
Спеціальність	053 психологія
Освітня програма	психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри
психології

Людмила ПРІСНЯКОВА

(підпис)

10.02.2022

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

Гончарук Марина Андріївна

(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

1. Тема роботи «Діагностика та корекція девіантної поведінки підлітків»

2. Науковий керівник Чередніченко Олексій Миколайович, кандидат психологічних наук, доцент

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

3. Строк подання роботи на кафедру 14.02.2021р.

1. Мета кваліфікаційної роботи дослідження проблеми девіантної поведінки підлітків та розробка

ефективних діагностичних та психолого- реабілітаційних заходів для підлітків з визначеною формою поведінки.

2. Завдання випускної кваліфікаційної роботи

1. Теоретичний аналіз літератури з проблеми девіантної форми поведінки підлітків.

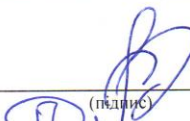
2. Вибір і апробація методів діагностики особливостей прояву девіантного стереотипа поведінки підлітків та його психологічної корекції.

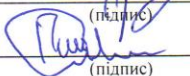
КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Вступ	Жовтень 2021р.	Виконано
2	I Розділ	Листопад 2021р.	Виконано
3	II Розділ	Грудень 2021р.	Виконано
4	III Розділ	Січень 2022р.	Виконано
5	Робота в цілому	Лютий 2022р.	Виконано

Науковий керівник _____

Здобувач вищої освіти _____

(підпис)

(підпис)

Олексій ЧЕРЕДНІЧЕНКО

Марина ГОНЧАРУК

Дата видавання завдання 29.09.2021р.

АНОТАЦІЯ

Гончарук М.А. Діагностика та корекція девіантної поведінки підлітків / Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 053 «Психологія» (освітньо-професійна програма «Психологія»). ВНПЗ ДГУ, Дніпро, 2022.

Зміст анотації

Робота присвячена актуальній проблемі діагностиці та корекції девіантної поведінки підлітків.

Об'єкт дослідження: девіантний стереотип поведінки підлітків, що знаходяться на обліку в службах зі справ неповнолітніх м. Дніпропетровська віці 11-14 років.

Предмет дослідження: психолого-реабілітаційні заходи корекції іезіантного стереотипу поведінки підлітків.

Мета дослідження: визначається як дослідження проблеми девіантної доведінки підлітків та розробка ефективних діагностичних та психолого-теабілітаційних заходів для підлітків з визначеною формою поведінки.

Гіпотеза дослідження:

1. Ми вважаємо, що аномальна соціальна ситуація розвитку підлітка (система взаємин в сім'ї) впливає на психологічні якості та стани особистості, що нормується і є детермінантою формування такої форми поведінки, як девіантна.

2. Діагностика та корекція девіантного стереотипу поведінки підлітка, що базуються на формуванні понятійного рівня мислення, дозволяє не тільки зизначити функцію утворення понять у підлітка, а й допомогти йому отримати навички оцінки своїх емоцій, почуттів та вчинків, що сприятиме його навчанню навичкам регуляції стереотипу поведінки.

Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та рекомендацій, списку використаних літературних джерел та додатків.

Ключові слова: ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА, ПСИХОЛОГО-РЕАБІЛІТАЦІЙНІ ЗАХОДИ, КОРЕКЦІЯ, ДІАГНОСТИКА.

Список публікацій здобувача:

1. Гончарук М.А. «Особливості уявлень особистості про своє майбутнє в умовах кризи». Стор (15-16).
2. Гончарук М.А. «Корекція девіантної поведінки сучасних підлітків», стор (45-47).

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ВИХІДНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ДЕВІАНТНОЇ ФОРМИ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ.....	8
1.1. Розвиток вищих психічних функцій в підлітковому віці	8
1.2. Структура особистості та динаміка особистісного зростання підлітка.....	16
1.3. Соціальна ситуація розвитку як відношення між підлітком та навколишньою дійсністю.....	21
Висновки до першого розділу.....	22
РОЗДІЛ 2. ДЕВІАНТНА ФОРМА ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКА ЯК СОЦІАЛЬНО - ПСИХОЛОГІЧНЕ ЯВИЩЕ.....	23
2.1. Причини формування у підлітків девіантної поведінки	23
2.2. Девіантна форма поведінки як наслідок впливу соціальної ситуації розвитку підлітка на психологічні властивості та стани особистості, що формується.....	27
Висновки до другого розділу	33
РОЗДІЛ 3. ПРОГРАМА КОМПЛЕКСНОЇ ДІАГНОСТИКИ ДЕВІАНТНОГО СТЕРЕОТИПУ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ.....	35
3.1. Методи діагностики соціальної ситуації розвитку підлітків	35
3.2. Методики діагностики психічних властивостей і станів особистості підлітка	36
3.2.1. Методики діагностики та їх опис	39
3.3.1. Аналіз результатів діагностики соціальної ситуації розвитку підлітків	88
3.3.2. Аналіз результатів діагностики психологічних якостей та стану особистості підлітків	91
Висновки до третього розділу.....	99
РОЗДІЛ 4. ПРОГРАМА ПСИХОКОРЕКЦІЙНОГО ТРЕНІНГУ ДЛЯ РОБОТИ З ПІДЛІТКАМИ, ЩО ХАРАКТЕРИЗУЮТЬСЯ ДЕВІАНТНОЮ ФОРМОЮ ПОВЕДІНКИ.....	102
4.1. Методичний матеріал для занять психокорекційного тренінгу....	106
4.2. Результати апробації психокорекційного тренінгу.....	120
Висновки до четвертого розділу.....	121
ВИСНОВКИ	123
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ	127

ВСТУП

Економічна нестабільність в Україні впливає перш за все на соціальне життя суспільства. Сучасна сім'я знаходиться у таких соціально-економічних умовах, які не сприяють її розвитку та зміцненню. В суспільстві культивується придбання навичок пристосування до складних умов життя. Нормування духовності, моральних цінностей та принципів перестало бути життєво важливою необхідністю.

Девіантною поведінкою займалися такі видатні вчені як: Габріель Тірד, Еміль Дюркгейм, Георг Зіммель, Роберт Мертон, Питирим Сорокин, Серил Берт, А. Бандура, А. Козна, Дж. Волд, Ф. Галь, Ч. Ламброзо, Э. Кречмер, Э. Хуттон, У. Шелдон, Ш. Глюк, Дж. Кортес, Т. Гиббенс, М. Шлапп, Э. Смит, И. Ланге, Г. Кранц, А. Бассом, Л. Берковцем, Д. Зильманом, Дж. І. Еллардом та інші видатні психологи, та психіатри.

Аналіз сучасної шкільної практики показує, що така соціальна ситуація розвитку суспільства певним чином впливає на виховання молоді, у неї поведінкових стереотипів та особистих властивостей.

Серед труднощів та протиріч в розвитку молоді на особистому рівні ідемо низку проблем: недостатній рівень самостійності, неадекватна самооцінка, неадекватний рівень прагнень, несформованість світогляду, моральних еталонів та ідеалів, відсутність конкретної життєвої мети, незадоволеність собою, високий рівень ситуативної тривожності, максималізм.

Підлітковий вік - гострий та напружений період переходу від дитинства до дорослості. Його називають критичним, оскільки організм підлітка має підвищену сензитивність (сприятливість, чутливість) до зовнішніх та внутрішніх впливів. Цей вік характеризується загостреним почуттям тривоги, подразливістю, диспропорцією фізичного та психічного розвитку, агресивністю тощо. Це період становлення власного «Я», період пошуку моральних цінностей та принципів, переживання абстрактного бунту, виникнення проблем в міжособистісних взаєминах.

Підлітковий вік в житті школяра найскладніший в психолого - педагогічному відношенні. Навіть в тому випадку, якщо у підлітка не виникає стійких негативних новоутворювань в поведінці, і він виховується позитивно, його взаємини з навколишнім середовищем визначаються постійною психічною напругою, в залежності від індивідуальності. Ця напруженість створює негативний фон, який дозволяє вважати підлітковий вік в житті школяра „важким”, а кожную дитину - потенційно неблагополучною. Стан потенційності завжди готовий реалізуватися, як тільки виникають сприятливі для розвитку негативізму умови.

Щоб випередити небажану реалізацію потенційних можливостей, батьки повинні добре розуміти мотиваційну структуру появи новоутворень у підлітка, і всіх особливостей його соціального розвитку. В цей період важливо сприяти підлітку у виборі адекватних шляхів для реалізації нових потреб, що виникають.

Психологічні дослідження показують, що значна кількість батьків мають недостатню психолого - педагогічну підготовку, у них відсутній мінімум знань, або вмінь, вони не розуміють важливість специфічних методів виховання дітей [19, 144].

Велику роль в продуктивному подоланні кризи підліткового віку відіграє сім'я. Підліток потребує довіри в спілкуванні, коли він спроможний вербалізувати власні переживання, емоції і почуття. На жаль, сучасна сім'я переживає багато труднощів економічного характеру, пов'язаних з кризовим станом країни. Тому сьогодні зростає кількість соціально - неблагополучних сімей. Тому підлітки зі своїми проблемами звертаються не до батьків, а до «дворових груп», де знаходять удаване взаємопорозуміння, а далі, як правило, підпадають під вплив негативних лідерів цих груп. Наслідком цього положення є скоєння підлітками негативних та протиправних (антисоціальних) дій та вчинків. Підлітковий вік слід вважати перехідним, тому що поведінка підлітка може знаходитись на «межі» із злочинною.

Підлітковий вік в житті школяра найскладніший в психолого-

педагогічному відношенні. Навіть в тому випадку, якщо у підлітка не виникає стійких негативних новоутворювань в поведінці, і він виховується позитивно, його взаємини з навколишнім середовищем визначаються постійною психічною напругою, в залежності від індивідуальності. Ця напруженість створює негативний фон, який дозволяє вважати підлітковий вік в житті школяра „важким”, а кожну дитину - потенційно неблагополучною. Стан потенційності завжди готовий реалізуватися, як тільки виникають сприятливі для розвитку негативізму умови.

Щоб випередити небажану реалізацію потенційних можливостей, батьки повинні добре розуміти мотиваційну структуру появи новоутворень у підлітка, і всіх особливостей його соціального розвитку. В цей період важливо сприяти підлітку у виборі адекватних шляхів для реалізації нових потреб, що виникають.

Психологічні дослідження показують, що значна кількість батьків мають недостатню психолого - педагогічну підготовку, у них відсутній мінімум знань, або вмінь, вони не розуміють важливість специфічних методів виховання дітей [19, 144].

Велику роль в продуктивному подоланні кризи підліткового віку відіграє сім'я. Підліток потребує довіри в спілкуванні, коли він спроможний вербалізувати власні переживання, емоції і почуття. На жаль, сучасна сім'я переживає багато труднощів економічного характеру, пов'язаних з кризовим станом країни. Тому сьогодні зростає кількість соціально - неблагополучних сімей. Тому підлітки зі своїми проблемами звертаються не до батьків, а до «дворових груп», де знаходять удаване взаємопорозуміння, а далі, як правило, підпадають під вплив негативних лідерів цих груп. Наслідком цього положення є скоєння підлітками негативних та протиправних (антисоціальних) дій та вчинків. Підлітковий вік слід вважати перехідним, тому що поведінка підлітка може знаходитись на «межі» із злочинною.

Виділяючи особливості поведінки підлітків, що виховуються важко, ми покладаємо в основу не зовнішній вираз негативного відношення до

оточуючих, а психологічні стани, що викликають ці негативні прояви. Такі психологічні стани, як внутрішня психічна напруженість, протиріччя бажань та почуттів, конфліктні відносини з оточуючими, егоїстична життєва позиція, нестійкість інтересів, зміни настрою, протидія виховальним впливам мають своїм корінням власне сім'ю, її духовний клімат та психолого - педагогічний потенціал.

Таким чином, соціально - економічні зміни, які відбуваються в нашому суспільстві, породжують складнощі для сучасної сім'ї і, як наслідок, формування особистісних властивостей та поведінкових якостей підлітків виходить за межі нормального розвитку і діагностується як девіантне. Все частіше ми зустрічаємось з проявом з боку підлітків негативізму, наприклад недисциплінованістю, агресивністю та грубістю у відношенні до батьків та вчителів, крадіжками, хуліганством, пияцтвом та наркоманією, нерідкими стають вбивства в середовищі підлітків.

Про **актуальність** цих соціально - психологічних проблем свідчать статистичні дані, які наводять працівники соціально - психологічних служб, комісій у справах неповнолітніх та центрів суспільних зв'язків. За останні роки значно виріс рівень протиправних дій серед підлітків. Правопорушення супроводжуються актами агресії, жорстокості та насильства, або вчиняються в стані афекта.

Виходячи з актуальності наведеної соціальної проблеми та необхідності знаходження шляхів її вирішення ми пропонуємо в нашій роботі дослідити **проблему** девіантної поведінки підлітків.

У зв'язку з цим **мета роботи** визначається як дослідження проблеми девіантної поведінки підлітків та розробка ефективних діагностичних та психолого-реабілітаційних заходів для підлітків з визначеною формою поведінки.

Об'єктом дослідження був девіантний стереотип поведінки підлітків, по знаходяться на обліку в службах зі справ неповнолітніх м. Дніпропетровська у віці 11-14 років.

Предмет дослідження - психолого-реабілітаційні заходи корекції девіантного стереотипу поведінки підлітків.

Для досягнення мети дослідження ми пропонуємо постанову та вирішення таких **завдань**:

1. Теоретичний аналіз літератури з проблеми девіантної форми поведінки підлітків.

2. Вибір і апробація методів діагностики особливостей прояву девіантного стереотипа поведінки підлітків та його психологічної корекції.

Реалізація мети та завдань, поставлених в нашій роботі, призвела до висунення двох **гіпотез**:

1. Ми вважаємо, що аномальна соціальна ситуація розвитку підлітка система взаємин в сім'ї) впливає на психологічні якості та стани особистості формується і є детермінантою формування такої форми поведінки, як девіантна.

2. Діагностика та корекція девіантного стереотипу поведінки підлітка, що базуються на формуванні понятійного рівня мислення, дозволяє не тільки визначити функцію утворення понять у підлітка, а й допомогти йому отримати навички оцінки своїх емоцій, почуттів та вчинків, що сприятиме його навчанню навичкам регуляції стереотипу поведінки.

Використано методики і методи:

1. Методика діагностики батьківського відношення А.Я. Варга та В.В. Століна.

2. Методика PARI Е. Шеффер та Р. Белла (адаптація Т.В. Нещрет).

3. Тест - опитувальник Шмішека.

4. Методика діагностики показників та форм агресії А. Басса та А. Дарки (адаптація О.К. Осницького).

5. Методика діагностики рівня суб'єктивного контролю Дж. Роттера (адаптація Є.Ф. Бажина).

6. Методика «Тлумачення прислів'їв» О.М. Еткінда.

7. Методика «Порівняння понять» С.О. Голинкіної.

8. Психокорекційний тренінг.

Новизна та теоретична значимість наших досліджень і розробок поолягає в тому, що запропоновані нами психодіагностичні та психокорекційні піходи, що ґрунтуються на формуванні у підлітків функції утворення понять, спеціально сприяють змінам поведінкових реакцій.

Практичне значення роботи - психолого-діагностичні та психолого-реабілітаційні заходи можуть бути використані у практичній діяльності служб справах неповнолітніх та центрів соціальних зв'язків.

Особистий внесок магістранта: по темі магістерської роботи було зроблено наступні публікації:

1. Гончарук М.А. «Особливості уявлень особистості про своє майбутнє з умовах кризи.». Науковий керівник: Чередніченко О.М.. (стор. 15-16).

2. «Корекція девіантної поведінки сучасних підлітків». Науковий керівник: Чередніченко О.М. (стор.)

Структура роботи. Робота складається з чотирьох розділів, висновків та рекомендацій, списку використаних літературних джерел та додатків. Робота викладена на 133 сторінках, містить 10 таблиць. В роботі використано 100 літературних джерел.

ВИСНОВКИ

Отже, ми можемо зробити наступні висновки.

1. Вікові зміни в психології підлітка, котрі зв'язані з формуванням його особистості і індивідуальним стилем поведінки, підпорядковані єдиному закону, що виходить з провідної функції - функції утворення понять. Всі психічні процеси еволюціонують не ізольовано, а знаходяться в стані взаємовідносин з провідною, що веде весь психічний розвиток, функцією, - мисленням поняттями.

2. Динамічна структура особистості підлітка характеризується виникненням у нього самосвідомості: поведінка підлітка стає поведінкою для себе, тобто кінець підліткового віку визначається для дитини ступенем опанування своїми внутрішніми операціями, він починає керувати ними і регулювати їх; підліток приписує характер особистості своїм вчинкам.

3. Соціальна ситуація розвитку, склалася напередодні віку в системі дитячо - батьківських взаємовідносин визначає закономірно весь спосіб життя підлітка і його індивідуальний стиль поведінки, аномалії стилів виховання призводять до порушень нормальної еволюції вищих психічних функцій, наслідком яких є несформованість функції утворення понять. Несформованість даної функції тягне за собою недорозвиток самопізнання підлітка і формування соціально - небажаних уявлень про себе („образу - Я”). Все це знаходить своє вираження в негативній „Я- концепції”. Саме вона і визначає в подальшому всю сукупність характеристик такої поведінки як девіантна форма.

4. Схильність психіки до зовнішніх впливів в підлітковий період дозволяє коректувати девіантний стереотип поведінки за допомогою психотренінгу, причому ефект останнього можливо фіксувати зразу ж після впровадження психолого - реабілітаційних заходів.

5. Провідна роль у взаємодії підлітка з соціальною дійсністю відводиться соціальній ситуації розвитку. Її психологічний клімат визначає

шлях формування особистості підлітка і форми його поведінки. Знаходячись в умовах конкретної ситуації розвитку, підліток заздалегідь бере роль того, кого ведуть, в її структурі, через те інтерпретація результатів, одержаних протягом цього дослідження, тісно пов'язана з тезою Л.С. Виготського про те, що «соціальна ситуація розвитку являє собою вихідний момент для всіх динамічних змін, що відбуваються в розвитку протягом даного періоду» .

1. Стереотип поведінки підлітків - це не тільки реакції поведінки. Поведінка підлітка складається з двох частин, одна з яких представлена діями і вчинками, що реалізуються в діяльності і спілкуванні, інша ж складає той психологічний стан, котрий не знаходить адекватної реалізації через соціальну ситуацію розвитку, що склалася. Дії і вчинки підлітка по відношенню до його психологічного стану функціонально виступають в ролі психологічного захисту, нереалізований стан „захований”, як підводна частина айсберга, а видима частина поведінки - вчинки і дії - вступають у взаємодію з соціальною дійсністю, постійно підкріплюються реагуванням оточуючих, бо саме вона і складає той стереотип поведінки, який суспільство називає девіантною формою поведінки.

Так, те, що оточуючі вважають легковажністю, поверховим відношенням до дійсності і захисною реакцією на схильність до відчаю з будь - якого приводу, особливо на випадок неуспіху у важливих ситуаціях. Імпульсивність, необов'язковість і несерйозність в діяльності і спілкуванні як захисна реакція та потреба в особливому стилі спілкування, невміння знайти вихід зі складної ситуації. Роздратованість (особливо у відносинах з близькими і потрібними людьми) як захисна реакція на надмірну вразливість і чуйність. Патетичність (схильність до максималізму) як наслідок упевненості: «Я - погана людина», «Я - невдаха».

2. Недостатньо розвинений рівень словесно - логічного мислення і така риса в структурі характеру як незібраність в діях та низька волева здатність зосередитись на поставленій меті і завданні не дозволяють підліткові робити продуктивний причинно - наслідковий аналіз результатів

успіху і невдач своїх вчинків, прагнення і бажання аналізувати події оточуючої дійсності, власного «Я» у підлітка велике (це новоутворення саме цього вікового періоду), а навички і вміння не сформовані в тій мірі, що могла б сприяти реалізації даного прагнення. Таке протиріччя викликає у підлітка стан психологічного дискомфорту, який знаходить своє вираження у формі відхилень від норм поведінки і сприяє розвитку у підлітка таких якостей особистості, як непевненість у собі, почуття неповноцінності, незадоволення собою і відношенням до себе оточуючих і т. ін. А відношення батьків до підлітка, як до «маленького невдахи» закріплює ці якості його особистості, що перебувають в стані формування.

1. Невміння виділити головне в подіях, що відбуваються, і в меті спілкування, невідповідність знаходити адекватний вихід із важливих ситуацій підліток відносить до випадковостей, з невдалим збігом обставин. Така позиція є також засобом психологічного захисту від нахилу до відчаю і поганої здатності переживати невдачі, уникаючи стану психологічного дискомфорту. Як наслідок така позиція не сприяє формуванню активності в подіях власного життя, а бажання будь-якого успіху в діяльності і вчинках відносити за рахунок своїх здібностей і якостей допомагає підліткови відчувати себе не таким вже невдахою, як про це думають батьки. Проте таке відчуття не сприяє формуванню активної життєвої позиції та волевих якостей.

2. Прояви фізичної агресії є наслідком несформованості навиків і вміння вирішувати проблемні ситуації через новоутворення віку. Тут ми також зустрічаємося з таким видом психологічного захисту як регресія, негативізм як реакція поведінки проти натиску, авторитаризму з боку батьків, які не враховують в процесі виховання новоутворень віку.

3. Стійке поєднання таких якостей як гіпертимність, екзальтованість і емотивність особистості, що формується, дає підліткови багато прекрасних рис, які в даній соціальній ситуації розвитку носять характер пригнічення: ініціативність, товарицькість, альтруїзм, вміння співчувати, здатність до

справжніх почуттів, уміння радіти чужому успіхові і т.д. Цей стан і якості мало проявляються у поведінці підлітка лише з причини їх незапиту, неочікуваності з боку батьків, які вже мають давно складений стереотип поведінки своїх дітей.